
РОЗВИТОК ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РИНКУ

УДК 336.77:334.7

ББК 67.304.2я.73

Коваленко В.В.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО
МОНІТОРИНГУ В БАНКАХ**

Одеський національний економічний університет,
Міністерства освіти і науки України,
кафедра банківської справи,
вул. Преображенська, 8, м. Одеса,
65082, Україна,
тел.: 0958480729,
e-mail: kovalenko-6868@mail.ru

Анотація. Стаття спрямована на дослідження методів та інструментів організації фінансового моніторингу в банках. Обґрунтовано, що однією з найактуальніших світових фінансових проблем останнім часом є зростання кількості випадків участі банків у процесі відмивання брудних грошей. Це завдає величезних збитків банкам, підриває довіру порядних вкладників, крім того, обіг таких коштів шкодить економіці держави.

Метою статті є розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності системи фінансового моніторингу в банках.

Доведено, що сучасна модель вітчизняної системи фінансового моніторингу містить наступні елементи: мету на макроекономічному та мікроекономічному рівнях; принципи; функції; об'єкти; суб'єкти; види фінансового моніторингу; методи здійснення та нормативно-правове регулювання.

Обґрунтовано, що основні проблеми, які пов'язані з проведенням фінансового моніторингу у банках, полягають у наступному: відсутність встановлених на законодавчому рівні якісних вимог до інформації про клієнта; особи, які займаються легалізацією незаконних доходів, мають високу кваліфікацію, що значно полегшує їм проведення через банк сумнівних операцій; процес урегулювання питань відмови банку у проведенні сумнівної операції.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, сумнівні операції, банк, відмивання грошей, фінансування тероризму.

Kovalenko V.V.

**RESEARCH OF PROCESS OF FINANCIAL MONITORING ORGANIZING
IN BANKS**

Odessa National Economic University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Banking,
Preobrazhenska str., 8, Odesa,
65082, Ukraine,
tel.: 0958480729,
e-mail: kovalenko-6868@mail.ru

Abstract. The article aims to study methods and tools for financial monitoring by banks. It is proved that one of the main global financial problems in recent years is increasing number of cases of banks participating in the money laundering. It causes banks huge losses, undermines the credibility of honest depositors, in addition, circulation of funds like these hurts the national economy.

The article is to develop recommendations to improve the effectiveness of financial monitoring in banks.

It is proved that the current model of the national financial monitoring system includes the following elements: the purpose of macroeconomic and microeconomic levels; principles; function; facilities; subjects; types of financial monitoring; methods of implementation and regulatory prevue regulation.

It is proved that the major problems related to the financial monitoring of banks are the following: lack of legislatively established quality requirements of customer information; persons engaged in legalization of illegal incomes are highly qualified, which greatly facilitates them through the bank of suspicious transactions; the process of settlement bank failure in the conduct of questionable transactions.

Keywords: financial monitoring, suspicious transactions, bank, money laundering, financing of terrorism.

Вступ. Однією з найактуальніших світових фінансових проблем останнім часом є зростання кількості випадків участі банків у процесі відмивання брудних грошей. Це завдає величезних збитків банкам, підриває довіру порядних вкладників, крім того, обіг таких коштів шкодить економіці держави.

Світ дійшов висновку, що боротьба з відмиванням брудних грошей у банківській системі економіки – справа виняткової ваги. В Україні на сьогодні склалися об'єктивні умови для активного відмивання грошових коштів. Поширенню цього явища значною мірою сприяє закритість банків, існування банківської таємниці, невизначеність законодавчої бази щодо реєстрації та джерел походження первинного капіталу. Банківська справа продовжує залишатися основною ланкою у сфері відмивання коштів підприємницьких структур.

Актуальність питання, що розглядається у статті, підкріплюється тим, що організовуючи роботу і розробляючи внутрішньобанківську систему запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, банківські установи повинні не тільки зупиняти неправомірні операції клієнтів та притягати їх до відповідальності, а й відстежувати весь ланцюжок легалізації незаконно добутих коштів, викривати злочинців, конфісковувати їхні активи. Тобто основний тягар системи фінансового моніторингу припадає на банківську систему.

Постановка завдання. Слід зазначити, що проблемі організації системи фінансового моніторингу у банках та мінімізації ризиків, пов'язаних з відмиванням грошей приділено увагу багатьох вітчизняних економістів та практиків. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми зробили М. Бормотова [1], О. Куришко [3], Н. Москаленко [4], О. Романченко [5], Д. Шиян [2] та інші. та інші. Узагальнення та аналіз наукової літератури, нормативних актів з досліджуваної тематики дозволяють зробити висновок про те, що банки зазнають певних труднощів при реалізації контрольних процедур, спрямованих на зниження ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Так, з метою запобігання залучення їх в підозрілі схеми банки застосовують певний інструментарій на різних етапах взаємовідносин з клієнтами (як фізичними, так і юридичними особами). існує необхідність подальших досліджень у зазначеному науковому напрямку.

Мета дослідження – розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності системи фінансового моніторингу в банках.

Результати. Відповідно до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”, контроль за відмиванням брудних грошей здійснюється через проведення внутрішнього та державного фінансового моніторингу [7].

Основні питання здійснення фінансового моніторингу в банківській системі України визначаються сукупністю нормативно-правових документів, які можна

виділити у три групи (табл. 1): міжнародні документи у сфері запобігання та протидії легалізації кримінальних доходів та фінансуванню тероризму; національні законодавчі та нормативно-правові акти; внутрішні нормативні документи банків.

Ураховуючи організаційну структуру національної системи фінансового моніторингу України слід уточнити наступні елементи системи протидії легалізації доходів та фінансування тероризму в банківській системі: підзвітними особами є банки, платіжні організації та члени платіжних систем, що є банківськими установами; наглядовим органом є Національний банк України.

Таблиця 1

Нормативно-правове забезпечення фінансового моніторингу в банківській системі України [8, с. 284]

Table 1

Regulatory support financial monitoring in the banking system of Ukraine [8, p. 284]

Група	Назва
Нормативні документи міжнародних організацій та комітетів	Міжнародні конвенції: Конвенція ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та про фінансування тероризму, Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенція ООН проти корупції та інші
	Резолюції Ради Безпеки ООН
	Документи Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF): Рекомендації FATF
	Документи Базельського комітету банківського нагляду
	Документи інших міжнародних та регіональних організацій
Національні нормативні документи	Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” від 14.10.2014 № 1702-VII; Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 № 2121-III; Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 № 679-XIV
	Нормативно-правові документи Національного банку України (далі – НБУ): Положення “Про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” від 20.06.2011 № 197; Положення “Про застосування Національним банком України санкцій за порушення законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” від 15.06.2011 № 192; Положення “Про здійснення банками фінансового моніторингу” від 31.01.2011 № 22; листи та роз’яснення щодо

Група	Назва
	окремих питань здійснення фінансового моніторингу в банках тощо
	Нормативно-правові документи Кабінету Міністрів України (далі - КМУ): Порядок формування переліку осіб, які пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, Перелік офшорних зон та інші
	Нормативно-правові документи Держфінмоніторингу
Внутрішньо-банківські нормативні документи	Правила внутрішнього фінансового моніторингу банку
	Програма ідентифікації та вивчення клієнтів банку
	Програми здійснення фінансового моніторингу за певними напрямками діяльності банку в процесі обслуговування клієнтів
	Програма оцінки та управління ризиками легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму
	Програма навчання та підвищення кваліфікації працівників банку
	Інші нормативні документи (наприклад, Положення про підрозділ фінансового моніторингу тощо)

Сучасна модель вітчизняної системи фінансового моніторингу містить наступні елементи:

Мета: на макроекономічному рівні – максимальне сприяння досягненню прозорості, стабільності та безпеки фінансової системи держави; на мікроекономічному рівні – забезпечення протидії відмиванню коштів та його упередження;

Принципи: оперативність, безперервність, системність, регулярність, об'єктивність, ефективність, розвиток;

Функції: захисна, інформаційна, превентивна, контрольна-наглядова, оперативно-аналітична;

Об'єкти: дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які проводяться за умови наявності ризиків використання таких активів з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників;

Суб'єкти: державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу;

Види фінансового моніторингу: обов'язковий та внутрішній фінансовий моніторинг.

Методи здійснення: ідентифікація, верифікація, повідомлення уповноваженого органу про підозрілі операції, аналіз повідомлень, формування досьє, передача досьє до відповідних правових та силових органів;

Нормативно-правове регулювання – сукупність законів та підзаконних нормативних актів [4, с. 215–216; 7; 8, с. 290].

Основні проблеми, які пов'язані з проведенням фінансового моніторингу у банках, полягають у наступному: відсутність встановлених на законодавчому рівні якісних вимог до інформації про клієнта; особи, які займаються легалізацією незаконних доходів, мають високу кваліфікацію, що значно полегшує їм проведення

через банк сумнівних операцій; процес урегулювання питань відмови банку у проведенні сумнівної операції.

Проведемо аналіз зазначених вище проблем.

По-перше. На стадії розгляду заяви клієнта – фізичної особи – банк використовує такі підходи: не відкриває рахунок без присутності особи, на ім'я якої відкривається рахунок, або його представника, а також рахунок без надання документів, необхідних для ідентифікації та встановлення відомостей про клієнта. Однак, на практиці зазначені інструменти є малоефективними, тому що для фізичної особи, метою якої є використання банківських послуг для проведення сумнівних операцій або переведення в готівку грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, не представляє складності забезпечити особисту присутність особи, зазначеного в наданих документах в банку, і надати документ, що засвідчує його особистість.

При необґрунтованій відмові від укладення договору банківського рахунку заявник має право звернутися до суду з вимогою про спонукання укласти договір, а банк в даному випадку як сторона, яка необґрунтовано ухиляється від укладення договору, повинна відшкодувати клієнтові завдані цим збитки.

Крім того, на етапі відкриття рахунку фізичній особі на підставі поданих ним документів, необхідних для його ідентифікації, банк не має достатню інформацію для винесення мотивованого судження про характер проведених потенційним клієнтом операцій. У випадку відкриття рахунку новоствореній юридичній особі його фінансова історія і зовсім відсутня (табл. 2).

Таблиця 2

**Загальні принципи відкриття / закриття банківського рахунку,
відмови в проведенні операції банком**

Table 2

General principles of opening / closing a bank account, refusal to conduct bank transactions

Ситуація	Фізичні особи	Юридичні особи
підстава для відмови у відкритті рахунку / вкладу	наявність фізичної особи а переліку; наявність підозр про те, що рахунок / внесок відкривається з метою відмивання грошей та фінансування тероризму.	наявність засновників / керівників юридичної особи в переліку. наявність підозр про те, що рахунок / внесок відкривається з метою відмивання грошей та фінансування тероризму.
підстава для відмови у проведенні операції	не надані документи, необхідні для фіксування інформації про операції (ПІБ, ПІН, адреса); наявність підозр про те, що операція здійснюється з метою відмивання грошей та фінансування тероризму.	не надані документи, необхідні для фіксування інформації про операції (найменування, номер банківського рахунку, ПІН); наявність підозр про те, що операція здійснюється з метою відмивання грошей та фінансування тероризму.
підстава для відмови в обслуговуванні	ухвалення протягом року двох і більше рішень про відмову в проведенні операції	

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [2, с. 45; 9, с. 75; 10, с. 358]

Таким чином, можливість відмови у відкритті рахунку при наявності підозр про проведення (у тому числі планованому) потенційним клієнтом операцій з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, можуть спричинити за собою грубе порушення законодавства, так звану “торгівлю рахунками” на вітчизняному ринку банківських послуг.

По-друге. Після того як з заявником на відкриття банківського рахунку

укладені договірні відносини відповідно з міжнародною практикою, банки можуть використовувати два основні інструменти, спрямованих на обмеження залучення в підозрілі операції – відмова в проведенні операції або подальшому обслуговуванні клієнта, а також блокування його рахунку.

Однак, враховуючи той факт, що при проведенні розрахункових операцій та супроводі угод клієнтів банк має усі необхідні відомості, даний інструмент також є малоефективним для запобігання використанню вітчизняних банків для проведення операцій підозрілого характеру. Для вирішення даної проблеми, на нашу думку, було б доцільним впровадження механізму отримання банками від регулятора інформації про реальні ризики, пов'язані з певним клієнтом.

Окрім того, в окремих випадках вітчизняні банки не тільки можуть, але зобов'язані призупинити операції за рахунком клієнта (якщо хоча б одній зі сторін операції є фігурант переліку терористів чи екстремістів. За винятком операцій із зарахування коштів, що надійшли на рахунок фізичної або юридичної осіб, на п'ять робочих днів з дати, коли розпорядження клієнта про їх здійсненні має бути виконано. Банк направляє в уповноважений орган повідомлення про таку операцію для отримання дозволу на її проведення або повідомлення про подальше зупинення (рис. 1).

У зв'язку з цим можна зробити висновок про те, що з метою розширення інструментарію, що застосовується банками з метою протидії відмиванню брудних грошей та фінансування тероризму, необхідно на законодавчому рівні визначити конкретні випадки, які можуть розцінюватися банком як підстава для розірвання договору відкриття банківського рахунку.

Рис. 1. Процедура виявлення серед клієнтів банку осіб, причасних у відмиванні грошей та фінансуванні тероризму

Fig. 1. The identify procedure among bank clients persons, who involved in money laundering and terrorist financing

Джерело: розробка автора

По-третє. Незважаючи на те, що вступили зміни в законодавство, які номінально розширили наявні у розпорядженні банків для протидії їх залучення в підозрілі схеми на різних етапах взаємовідносин з клієнтами, фактично основні з них можуть бути використані банком тільки за рахунок прийняття правового ризику. Причина цього в тому, що умовою їх застосування є наявність обґрунтованих підозр, що діяльність клієнта пов'язана з легалізацією злочинних доходів. При цьому критерії верифікації таких підозр у вітчизняному законодавстві відсутні. Таким чином, на сучасному етапі розвитку національної системи протидії відмивання грошей та фінансування тероризму інструменти, спрямовані на підвищення стійкості національної банківської системи від протиправних посягань клієнтів з метою легалізації злочинних доходів, вимагають вдосконалення.

За результатами аналізу практики нами запропоновані наступні додаткові інструменти, використання яких у своїй сукупності з наявними комплексом заходів підвищить ефективність роботи фінансового моніторингу та протистояння зовнішнім

негативним чинникам в галузі протидії відмивання грошей та фінансування тероризму у банках, а саме:

До прийняття на обслуговування: відмова в укладанні угоди без особистої присутності клієнта або представника; ідентифікація клієнта; перевірка ліквідованих юридичних осіб; перевірка реквізитів та реєстраційних даних; перевірка паспортів громадянина; перевірка на співпадання з переліком осіб, що причетні до фінансування тероризму.

Після прийняття на обслуговування: відмова у проведенні операції, призупинення операції, розірвання угоди банківського рахунку, блокування рахунку, підвищення тарифів на обслуговування.

Перша і друга компонента пов'язана з перевіркою адрес масової реєстрації клієнтів та аналізом прозорості бізнесу клієнта відповідно.

Варто зазначити, що на сьогоднішній день шахраям не складає труднощів надати в банк фіктивні договори і угоди, які нібито підтверджують операції по рахунку. У даних обставинах єдиним критерієм, на який можуть спиратися відповідальні співробітники при винесенні судження про операціях клієнта, слугує податкова декларація та бухгалтерська звітність.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз наявних у розпорядженні банків інструментів дозволив зробити висновок про те, що сформована на сьогодні національна система протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму переважно орієнтована на перешкоджання руху активів екстремістських організацій і терористів через банківську систему. Однак банки схильні до високого ризику їх використання з метою протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму на різних стадіях взаємовідносин з клієнтами.

Запропоновані інструменти покликані розширити наявний у банках арсенал заходів, що застосовуються з метою виявлення потенційних і діючих небажаних клієнтів, протидії використанню банківських послуг і продуктів з метою приховування злочинних доходів, а також мінімізації специфічних банківських ризиків, що виникають у сфері протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму.

1. Бормотова М.В. Дослідження сутності поняття фінансового моніторингу / М.В. Бормотова, К.О. Мухіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – № 50. – С. 214–217.
2. Коваленко В.В. Організація системи фінансового моніторингу в пострадянських країнах / В.В. Коваленко, Д.В. Шиян // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5. – С. 41–49.
3. Куришко О.О. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу в Україні / О.О. Куришко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 267–275.
4. Москаленко Н. В. Фінансовий моніторинг як інструмент боротьби з тіньовою економікою // Фінансове право. – 2010. – №. 4. – С. 39–42.
5. Петрук О.М. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу / О.М. Петрук, К.Д. Левківська // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 2 (64). – С. 288–292.
6. Романченко О. Роль сучасного банку в боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом / О. Романченко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 1(95). – С. 5–57.
7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 14.10.2014 № 1702-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
8. Зверяков М. І. Управління фінансовою стійкістю банків: підручник / М.І. Зверяков, В.В. Коваленко, О. С. Сергєєва. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 520 с.
9. Горінов О.С. Роль ідентифікації клієнта банку у загальній системі запобігання відмивання грошей комерційного банку / О.С. Горінов, М.В. Колдовський // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 2 (23). – С. 72–76.
10. Коваленко В.В. Методичні підходи до реалізації етапів фінансового моніторингу / В.В. Коваленко // Сталий розвиток економіки. – 2012 (17). – 7 (17). – С. 356–360.

References

1. Bormotova, Myryna, and Kateryna Mukhina. "Research essence of the concept of financial monitoring." *Journal of economy and transport industry*, no. 50, 2015, pp. 267–275.
2. Kovalenko, Viktoriia, and Shyian, Diana. "Organization of financial monitoring in post-Soviet countries." *Actual problems of economy*, no. 5, 2012, pp. 41–49.
3. Kuryshko, Oleksandr. "Features of the system of financial monitoring in Ukraine." *Actual problems of economy*, no. 1, 2012, pp. 267–275.
4. Moskalenko, Nataliia. "Financial monitoring as a tool to combat the shadow economy." *Financial Law*, no. 4, 2010, pp. 39-42.
5. Petruk, Oleksandr, and Kateryna Levkivs'ka. "Features of the system of financial monitoring." *Herald ZSTU*, no. 2 (64), 2013, pp. 288-292.
6. Romanchenko, Oleksii. "The role of a modern bank in the fight against legalization of proceeds from crime." *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. 1(95), 2004, pp. 5-57.
7. "On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, terrorist financing and the financing of proliferation of weapons of mass destruction." *The Verkhovna Rada of Ukraine*, www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18. Accessed 25 Yan. 2017.
8. Zvieriakov, Mykhajlo, Kovalenko, Viktoriia, and Olena Serhieieva. *Managing financial stability of banks*, Center of educational literature, 2016.
9. Horinov, Oleksandr, and Mykola Koldovs'kyi. "The role of the bank customer identification in the overall system of prevention of money laundering commercial bank." *Bulletin of Ukrainian Academy of Banking*, no. 2 (23), 2007, pp. 72-76.
10. Kovalenko, Viktoriia. "Methodological approaches to the implementation phases of financial monitoring." *Sustainable economic development*, no. 7 (17), 2012, pp. 356-360.

Рецензент:

Ткачук І.Г. - доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 336.719

ББК 65.9(4Укр)262.6-805

Руденко З.М.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УКРАЇНІ

Львівський навчально – науковий інститут,
ДВНЗ "Університет банківської справи",
Міністерство освіти і науки України,
кафедра банківської справи,
проспект Т. Шевченка, 9, м. Львів,
79005, Україна,
тел.: 67 708 20 24,
e-mail: zoryanarudenko@gmail.com

Анотація. В Україні проводиться реформа фінансового сектору економіки, ключовим завданням якої є зменшення обсягу готівки та збільшення безготівкового обслуговування через сучасні дистанційні канали.

У статті розглянуто теоретичні основи надання традиційних та дистанційних банківських послуг, а також зазначено їх основні ознаки. Серед дистанційних послуг, які надаються банківськими установами України основна перевага належить інтернет-банкінгу. Здійснено класифікацію послуг інтернет-банкінгу на основні та додаткові. Проаналізовано інфраструктуру безготівкових розрахунків в Україні та інших країнах, зокрема кількість банкоматів та POS-терміналів, кількість держателів платіжних карток і банків-членів карткових платіжних систем, а також банки, що мають найбільшу кількість емітованих платіжних карток